

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

Вплив воєнних дій НА ЕКОСИСТЕМИ БАСЕЙНУ ДЕСНИ ТА ВЕРХНЬОГО ДНІПРА

Аналітичний звіт

Аналітичний звіт

Вплив воєнних дій на екосистеми басейну Десни та верхнього Дніпра

Автор: Катерина Полянська, к. геогр. н., еколог МБО “Екологія-Право-Людина”

Метою цього дослідження є вивчення впливів воєнних дій на екосистеми басейну Десни та верхнього Дніпра, створення послідовності аналізу впливу воєнних дій на басейни річок та надання рекомендацій з відновлення постраждалих територій.

Методологія. Використано інформацію з попередніх досліджень¹ щодо вивчення станів природних комплексів Чернігівського та Новгород-Сіверського Полісся до воєнних дій. Під час воєнних дій використовувалася інформація з відкритих інформаційних джерел, а також інформація надана під час спілкування з представниками місцевих громад та співробітниками природно-заповідного фонду у формі інтерв'ювання, було залучено інформацію з польових виїздів, які проводилися співробітниками ЕПЛ в цей регіон. Взято участь в засіданнях Басейнової ради Десни та верхнього Дніпра, вивчалися дані Агентства водних ресурсів України, картографічні джерела: Deep State Мапа війни в Україні², Мапа війни в Україні - Новини на карті³, інформація з ресурсів Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Сервіс протимінної діяльності⁴. Інформаційні джерела медіа: Українська Правда, телеграм канали.

Географічне розташування. Басейн Десни та верхнього Дніпра на території України розташовані в межах Лівобережного Полісся та частково в межах лісостепової зони на території Київської, Чернігівської та Сумської областей.

Басейн Десни є підвищеною, слабовхвилястою рівниною з загальною висотою межиріч над рівнем моря близько 200 м і похилом з північного сходу на південний захід. В басейні Десни формується 25 % поверхневого стоку Дніпра. Річка Десна є лівою притокою Дніпра першого порядку, найдовшою і другою за водністю, її загальна довжина становить 1 130 км, в межах України – 575 км, з них 37 км – на межі Чернігівської та Сумської областей, 468 км – на території Чернігівської області, 70 км на території Київської області. Площа водозбірного басейну – 88 900 км², в межах України – 33 820 тис. кв. км, або 38 % від загальної площі.

Водозбірна площа суббасейну Верхнього Дніпра – найменшого суббасейну - складає 2309 км кв., а його річкова мережа складається з річки Сож та декількох малих річок⁵ на території Чернігівської області.

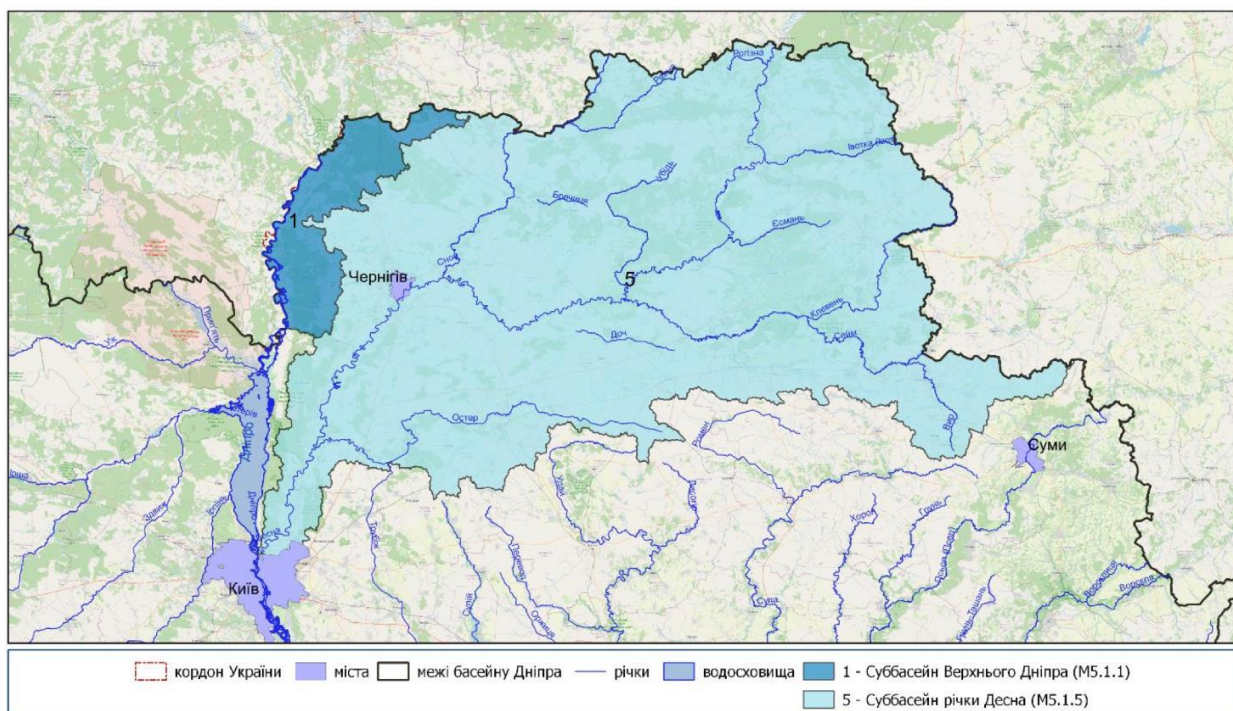
¹ https://www.researchgate.net/publication/348235489_Landsafti_Ukrainskogo_Podesenna

² <https://deepstatemap.live/#6/49.438/32.053>

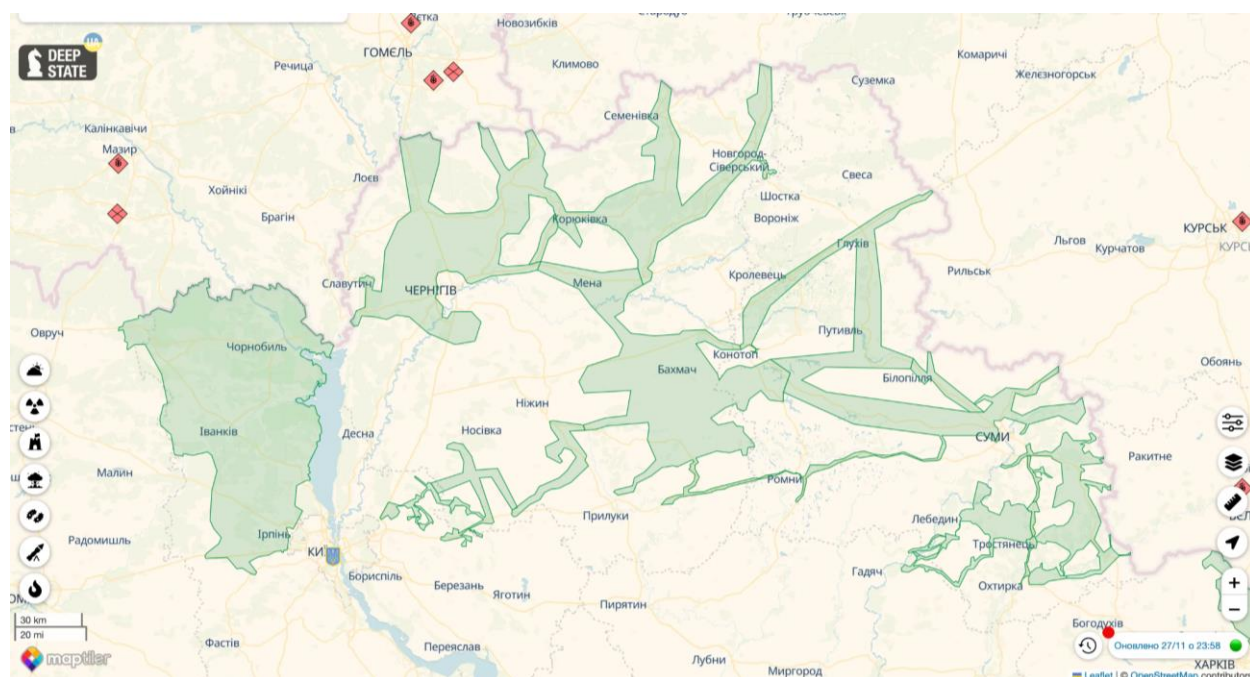
³ <https://liveuamap.com/uk>

⁴ <https://mine.dsns.gov.ua/>

⁵ https://davr.gov.ua/fls18/upperdnipro-desna_summary_21072020.pdf

Суббасейни верхнього Дніпра та Десни⁶

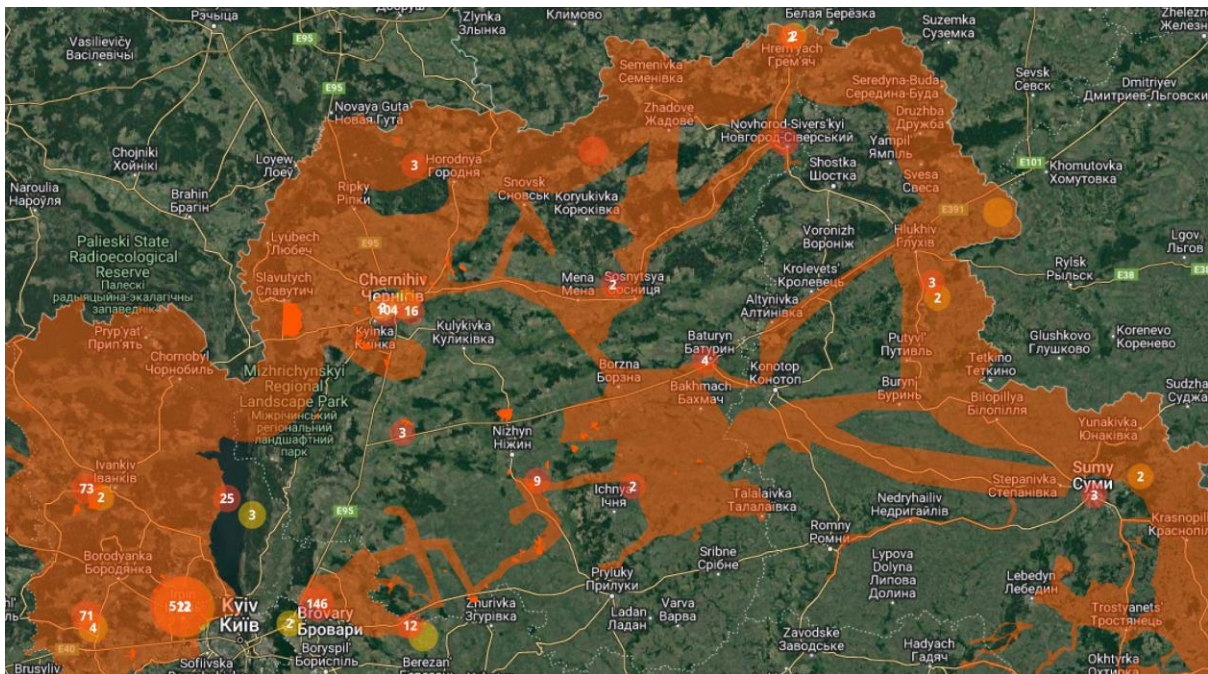

Картосхема деокупованих територій зокрема на території суббасейнів верхнього Дніпра та Десни. Джерело Deep State⁷

⁶ https://davr.gov.ua/fls18/upperdnipro-desna_summary_21072020.pdf

⁷ <https://deepstatemap.live/#8/51.337/32.432>

Інтерактивна мапа територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами. На цій мапі відображуються місця, на яких вже виявлені або ймовірно знаходяться вибухонебезпечні предмети, та ступінь загрози від них згідно наявної у ДСНС інформації (похибка локалізації становить до 30 м)⁸.

Відповідно до інформації, поданої на джерелах Онлайн карти війни та ДСНС можна побачити, що близько 40-50% басейну Десни та 100% басейну верхнього Дніпра зазнали впливу внаслідок воєнних дій. Площі забруднення вибухонебезпечними предметами більші за площі окупованих територій, оскільки бойові дії велися та продовжують вестися на значно більшій території. Зокрема постійних обстрілів зазнають прикордонні території на півночі Чернігівської та Сумської областей.

Загальна екологічна оцінка та стан природних екосистем до початку воєнних дій.

Аналіз станів природних комплексів до воєнних дій допомагає отримати вихідні дані для оцінки пошкоджень, що допоможе порівняти ситуацію до та після впливу, а також створити бачення які природні комплекси потрібно відновлювати. Однак, для відновлення саме природних, а не антропогенізованих екосистем, а також з метою поліпшення екологічної ситуації в регіоні дуже важливим є вивчення даних щодо природних станів екосистем. На прикладі Лівобережного Полісся, можна побачити, що природними комплексами є лісові, болотні та річкові екосистеми, луки є вторинними на Поліссі. Однак, більшу частину територій займають сільськогосподарські угіддя, а болота осушені та не виконують своїх функцій з накопичення вод. Тому для збалансованого розвитку регіону важливим є відновлення не тільки змінених людиною ландшафтів, але й природних. Також ця інформація важлива для розуміння загальної екологічної ситуації в регіоні. Оскільки стани природних комплексів в басейні річки мають прямий вплив на стан водних ресурсів.

⁸ <https://mine.dsns.gov.ua/>

Важливим також є вирішення наявних екологічних проблем, які вже створюють ризики для життя та здоров'я громадян, зокрема, надмірне використання та відсутність контролю за використанням хімічних добрив та пестицидів, про що неодноразово зазначали представники місцевих громад.

Ландшафтні комплекси з природною лісовою рослинністю на Українському Поліссі є переважаючими, на другому місці – ландшафтні комплекси з болотною природною рослинністю. За реконструкціями лісистості України І. Г. Підоплічка, наведеними в «Атласе природних умов і естественних ресурсів Украинской ССР» 1978 р. і за сучасними космічними зображеннями можна зробити висновок, що Лівобережне Полісся значно знелісилось. Його лісистість за останні два тисячоліття із майже суцільної скоротилася на 80 %. У ХХ–ХХІ ст. ліси найбільше потерпають від рубок. Лісистість території складає менше 20%.

Наслідками суцільних рубок лісу є знищення деревної та чагарникової рослинності, трав'яного покриву, мохів і лишайників, порушення ґрунтового покриву, знищення місцезростань рослин рідкісних видів, зміна гідрорежиму території. Замість природних лісів триває створення нестійких лісових культур з основних лісоутворюючих видів: сосни звичайної, дуба звичайного, вільхи чорної разом із супутніми деревними породами та чагарниками, які потребують постійного догляду. Залісені монокультурою сосни території мають одновікову структуру, високу зімкнутість деревостанів, слабо розвинену крону, рівномірне розміщення по площі рядами, що спричинює низьку стійкість проти шкідників і хвороб, високу пожежну небезпеку.

В останні десятиліття через зменшення впливу господарської діяльності спостерігаються процеси ренатуралізації сільськогосподарських угідь – природне заростання, але їх поширення – не повсюдне. Також відбувається знищення самосійних лісів.

Болотні ландшафтні комплекси Лівобережного Полісся. Процесам формування заболочених ландшафтних комплексів сприяли форми рельєфу території – давні долини річок і флювіогляціальних потоків, долини сучасних річок, зниження та западини, в яких у післяльодовиковий час зосередилися залишки вод річок, льодовикових потоків і озер. Основним джерелом живлення долинних заплавлених боліт слугують озерні й річкові води, а також ґрунтові води. Потужне осушення боліт розгорнулося після Другої світової війни з метою збільшення продуктивності колгоспів і радгоспів.

Осушувальна меліорація та сільськогосподарське використання осушених земель Лівобережного Полісся призвели до порушення водного режиму території, зниження рівня ґрунтових вод, скорочення площі боліт, підвищення сухості, зростання пожежної небезпеки. Трансформація природних вод виявилася перш за все у зміні кількісних показників водного стоку. Стік річок Полісся в перші роки після осушення збільшився внаслідок відтоку вод, що акумулювалися в болотних масивах, а також інтенсивного притоку ґрунтових вод з прилеглих територій. В наступні роки стік наблизився до середнього багаторічного, а після вичерпання запасів вод почав зменшуватися. Змінюється якісний склад вод у процесі осушення, збільшується вміст гумінових сполук і механічних домішок торфу. Через зміну режиму ґрунтових вод змінюються воднофізичні та хімічні властивості, термічний режим ґрунтів, ґрунтова мезофауна та

мікрофлора. Змінюються мікро та мезокліматичні показники території. Переведення заболочених ландшафтних комплексів у агроландшафтні угіддя призвело до перебудови фауністичних комплексів: скоротилося видове різноманіття тварин і знизилася їх чисельність, домінуючі групи змінилися на інші.

На території басейнів Десни та верхнього Дніпра наявні такі екологічні проблеми:

- Нестача водних ресурсів, що є, зокрема, наслідком знищення лісів, боліт, надмірного розорювання територій та недотримання режиму прибережно-захисних смуг. Історично ці території були майже на 90% вкриті лісовими екосистемами, їх знищення та розорювання суттєво вплинуло на показник водності території та її мезоклімат.
- Всихання та заростання боліт є наслідком нищівної осушувальної меліорації, що призвело до зниження рівнів ґрунтових вод та порушення водного балансу територій, зниження рівнів води в річках.
- Зарегульованість стоку (ставки, водосховища на притоках) та спрямлення русел.
- Розорювання лучних територій.
- Радіаційне забруднення з часів аварії на ЧАЕС (залишкові радіаційні плями в низинах, перевищення по цезію).
- Вітрова (буревії) та водна ерозія ґрунтів на території сільськогосподарських угідь, що потребує заходів із заліснення та залуження, створення островів біорізноманіття. Вчені в ЄС рекомендують щонайменше на 10% сільськогосподарських угідь створити природні території.
- Проблема з вивезенням та переробкою сміття.
- Надмірне використання хімічних добрив та пестицидів й викликані цим негативні впливи на водні об'єкти та біорізноманіття, а також здоров'я громадян, загибель бджіл та диких комах.
- Забруднення поверхневих водних об'єктів. Головними джерелами забруднення поверхневих водних об'єктів є підприємства комунального господарства. Один із найбільших забруднювачів – Комунальне підприємство «Чернігівводоканал». Більшість населених пунктів не каналізовані, що спричиняє забруднення ґрунтів і ґрунтових вод. Відсутність водоохоронних зон, невпорядкованість прибережних захисних смуг, недотримання режиму господарської діяльності в них і неорганізоване скидання забруднених стічних вод, що утворюються внаслідок випадання атмосферних опадів з території населених пунктів, поверхневий стік із сільгоспугідь, – все це негативно впливає на стани річководолинних ландшафтів.
- Поширення інвазійних видів.
- Кліматичні зміни, зокрема паводки та посухи.

За даними Державного агентства водних ресурсів України в суббасейнах Десни та верхнього Дніпра головними водно-екологічними проблемами та їх причинами є:

- Забруднення органічними речовинами як результат недостатньої очистки стічних вод або її відсутності;

- Забруднення біогенними елементами як результат недостатньої очистки стічних вод або її відсутності, а також їхній змив з сільгоспугідь;
- Забруднення небезпечними речовинами, що потрапляють зі стічними водами промислових та комунальних підприємств, пестициди та інші засоби хімічного захисту рослин, а також в результаті змиву з забруднених полігонів та при аварійному забрудненні;
- Гідроморфологічні зміни, що пов'язані з протипаводковим захистом, гідроенергетикою, регулюванням стоку (ставки, водосховища), спрямленням русел річок.

Через відсутність належної системи екологічного контролю, нагляду та відповідальності постійно фіксуються порушення чинного законодавства. Наявність природоохоронного статусу території, чи належність до елемента екомережі не є гарантією захисту та збереження цінних територій, видів та оселищ.

Аналіз негативних впливів бойових дій. Інформація про шкоду, заподіяну бойовими діями навколишньому природному середовищу. Під час повномасштабної війни з 24 лютого 2022 року територія Лівобережного Полісся зазнала таких впливів через воєнні дії.

- Часткова окупація та проїзд військової техніки військ РФ. Наявна спалена та розбита техніка, розливи паливно-мастильних речовин.
- Діяльність ДРГ, цілеспрямоване створення пожеж, вбивство співробітників лісової галузі.
- Забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування територій суходолу, небезпека підриву людей, техніки та тварин. Потраплення снарядів у водні об'єкти, що викликало загибель водних організмів та створило потребу у підводному розмінуванні.
- Потраплення вибухонебезпечних предметів під час обстрілів у водні об'єкти, знищення водних екосистем, забруднення нерозірваними снарядами, потреба підводного розмінування в майбутньому.
- Руйнація місць зберігання нафтопродуктів.
- Фізичне пошкодження ґрунтового покриву та забруднення токсичними речовинами внаслідок обстрілів, зведення фортифікаційних споруд, окопів, проїзд важкої техніки.
- Руйнація кладовищ. Захоронення тіл загиблих на територіях непристосованих для створення поховань.
- Спалювання трупів загиблих в місцях не створених для такого використання.
- Пошкодження систем очищення води та каналізаційних систем.
- Постійні обстріли прикордонних територій 5-20 км, виникнення пожеж та руйнацій, вимушене відселення сіл.
- Лісові пожежі. Неможливість проведення заходів з гасіння через обстріли та замінування територій, лише оборону навколо лісових масивів та сіл.
- Руйнування інфраструктури та житлової забудови, утворення відходів руйнації.

- Знищення біорізноманіття, загибель тваринного і рослинного світу. Зокрема підрив на вибухонебезпечних предметах.
- Відсутність доступу до природних ресурсів, неможливість здійснення заходів з менеджменту та охорони територій.

Бойові дії на території басейну Десни та верхнього Дніпра досі тривають, шкода продовжує наноситися внаслідок обстрілів як прикордонних територій, так й внаслідок застосування ракет та безпілотників. Частина території потребує розмінування.

Приклади кейсів МБО “Екологія-Право-Людина”

Спалення та захоронення трупів солдатів рф (березень 2022)⁹. В місті Седнів Чернігівської області на території крохмального заводу військовими рф проводиться знищення тіл загиблих солдатів рф. Тіла спалюються, стоїть страшний сморід. Для виготовлення крохмалю застосовують температури близько 130 градусів по Цельсію та нижче. Для горіння людського тіла та перетворення його на золу потрібні температури до 1000 градусів по Цельсію і вище. За менших температур відбувається процес неповного згорання, виділяється дуже багато чадного газу, вуглекислого газу, аміаку, оксиду азоту (монооксиди і діоксиди), оксиду сірки, канцерогенів, зокрема формальдегідів. Коли починають горіти кістки, виділяється білий фосфор, який є дуже токсичною речовиною. Ймовірно, тіла обливають бензином чи соляркою, бо 130 С – це низькі температури для горіння тіла. Якщо трупи вже почали гнити, то виділятиметься ще сірководень. Дим під час такого спалювання буде йти чорний або густий бурий з неприємним запахом (оксиди азоту мають темний колір і жакливий запах).

Щоб уникнути таких наслідків у цивільних крематоріях відповідно до будівельних та санітарних норм для роботи кремаційних печей дозволено застосовувати як паливо природний газ, дизельне паливо, електроенергію тощо відповідно до технічних характеристик печей. Печі повинні бути обладнані ефективними системами димовсмоктування і очищення газів. Ступінь очищення треба визначати в кожному конкретному випадку за узгодженням з органами державного санітарного нагляду. Застосовувати печі потрібно тільки серійного виробництва, такі, що пройшли екологічну експертизу відповідно до чинного законодавства з охорони навколишнього природного середовища.

Ті вбиті, які лежать не похованими, також можуть становити небезпеку для здоров'я. При розкладанні тіла також виділяються усі вище перераховані шкідливі для довкілля і здоров'я хімічні речовини. Тіло, що розкладається, є також джерелом небезпечних бактерій, вони можуть потрапляти у водні об'єкти, можуть розноситися тваринами: птахами, собаками, щурами. Небезпечними є гастроентерит від забрудненої води, з якою був контакт тіла загиблого, а також ті хвороби, на які хворів померлий: гепатити В

---

⁹ <http://epl.org.ua/announces/toksychna-nebezpeka-v-misti-sedniv/>

і гепатит С, ВІЛ, кишкові патогени, туберкульоз, холера та інші. Якщо бактерії з тіла, що розкладається, потраплять у відкриту рану або на слизові оболонки, через воду в організм людини, це може стати причиною зараження крові, запалень та призвести до важких наслідків. Після смерті в біологічному матеріалі утворюються шкідливі бактерії, трупна паличка. Тому ми не радимо торкатися тіл, що розкладаються, без належного захисту.

30 серпня 2022 ЕПЛ спільно з Мережею захисту національних інтересів «АНТС» провела фіксацію злочинів РФ проти довкілля і престур¹⁰ Черніговом та довколишніми територіями для представників українських та західних медіа. Ми прагнемо, щоб ці матеріали незабаром стали доказами у міжнародному суді проти Росії, у якому, крім іншого, йтиметься про відшкодування збитків державою-агресоркою і визнання таких її дій злочином проти довкілля на рівні судового рішення.

“У багатьох випадках органи місцевої влади з різних причин не проводять належним чином фіксацію наслідків від обстрілів, не збирають конкретні докази злочинів Росії, не документують їх. Потім це буде потрібно для позовів проти держави-агресора і відшкодування завданих збитків згідно з нормами міжнародного права”, – говорить Анатолій Павелко, провідний юрисконсульт, еколог ЕПЛ. – Усі злочинні факти незалежно від типів збитків повинні якомога точно відобразитися у різних протоколах та актах безпосередньо з місця подій. Це докази злочинних дій Росії”.

Анатолій Павелко і Катерина Полянська, еколог, аналітик ЕПЛ на двох різних діляках провели фотофіксацію забруднення довкілля і забір ґрунту з уражених артилерійськими та авіаційними ударами територій лісів. Забруднений від вибухів шкідливими речовинами ґрунт, наукові висновки про це – це також доказ для міжнародного суду.

Протягом престуру екологи та юристи ЕПЛ продемонстрували, яким чином можна збирати докази злочинів Росії проти українського довкілля.

Катерина Полянська зробила фотофіксацію наслідків пожежі в мегамаркеті “Епіцентр” з прив’язкою до геопросторових та супутникових баз даних.

“Ці частинки пилу від наслідків пожежі становлять велику небезпеку для мешканців навколишніх будинків. Одна справа – забруднення повітря внаслідок горіння, а інша – згорілі хімічні токсичні речовини, які досі у великих кількостях містяться на місці згарища. Із дощовою водою вони можуть потрапляти глибоко в ґрунт, із сильним вітром – до осель чернігівців і спричиняти захворювання,” – відзначає Катерина Полянська.

“Справа в тому, що є прямі збитки для економіки, для підприємств, а є опосередковані, – додає Анатолій Павелко. – Їх також потрібно фіксувати для того, щоб вони стали доказами в суді. Якщо їх не документувати, може виявитися, що реальних доказів злочинів Росії немає, а є тільки чийсь заяви і незрозумілого походження відео, наприклад.

---

¹⁰ <http://epl.org.ua/announces/zadokumentuvaty-i-zneshkodyty-fiksuyemo-fakty-zlochyniv-rosiyi-proty-dovkillya/>

Тому треба ретельно накопичувати доказову базу у різних сферах і готувати її до передачі в суд”.

Катерина Полянська і Анатолій Павелко також зібрали ґрунт у вирвах, у центрі та навколо місць падіння 500 та 1500 кілограмових бомб у невеликому лісовому масиві біля обласного центру. Ці дані буквально на днях ЕПЛ передасть для аналізу вмісту в одну з вітчизняних акредитованих лабораторій.

На що можуть бути спрямовані кошти, відшкодовані за збитки довкіллю?

“Виключно на очищення територій, на їхню консервацію, якщо це потрібно, на вилучення і захоронення ґрунту або на заходи з біотехнічного очищення ґрунту, на проведення додаткових досліджень щодо відновлення довкілля”, – пояснює Анатолій Павелко.

Також в межах престуру ми спільно з представниками медіа оглянули й інші об’єкти міської інфраструктури Чернігова, що зазнали авіа- та артилерійських ударів.

Щоправда у цих місцях ми не здійснювали збір даних, але, сподіваємося, всі присутні змогли оглянути й пересвідчитися у неймовірних за обсягами та видами злочинів росії проти природи.

“Війна впливає на всі компоненти природи: в повітря потрапляють небезпечні для здоров’я населення викиди від численних вибухів та пожеж на промислових об’єктах, забруднюється вода через пошкодження систем водоочищення та водопостачання, наявність трупів та братських могил, в ґрунті на місці воронки потрапляють токсичні речовини від вибухів бомб та ракет, відбувається також мінне забруднення, йде потужний вплив на рослинний і тваринний світ через лісові пожежі, знищення місць існування, шумове забруднення, смерті через вибухи. Поряд з геноцидом відбувається екоцид природи України. Цей злочин потрібно довести в суді!” – наголошує Катерина Полянська.

7 жовтня 2022 року було здійснено виїзд в місто Чернігів та обстежено воронки біля ріки Десни в районі річкового порту та «Дороги Життя». Частина снарядів вибухнула під водою, під час весняної повені. Що призвело до негативних наслідків для місцевих гідробіонтів. Через те що річка є динамічним природним комплексом дослідження наслідків ускладнено.

Зараз ці ділянки на поверхні, але воронки від орієнтовно мін 120 мм калібру лишилися. Діаметр цих воронки 4 метри. Екологом Катериною Полянською було взято проби ґрунту та уламків й обстежено територію довкола. Зокрема в деревах наявні уламки від снарядів, що можуть становити в майбутньому небезпеку для співробітників зеленбуду та лісівників. Пропонуємо позначати такі дерева та відмічати їх координати. Поряд наявний заплавний ліс пошкоджений ймовірно касетними снарядами, він потребує розчистки та розмінування. Також було відмічене забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами зі згорілого пантону на базі Уралу 255. Відібрано пробу. Проведено попереднє дослідження воронки від снаряду з міномету малого калібру та від 152 мм снаряду. Зроблено відповідні заміри та відібрано проби.

Проведено повторне дослідження воронки від авіабомби.

Під час ракетних ударів та бомбардувань міста Чернігова частина снарядів розривалася в річці Десна або ж падали нерозірваними, зокрема в районі мостів, що свідчить про наявність ще одного фактору впливу на річкові екосистеми. Наприклад воронка від ФАБ 500 має діаметр близько 11 метрів. Під одним з мостів підірвані дві такі бомби.

22-23 травня 2023 року¹¹ екологи Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» (ЕПЛ) спільно з представником АНТС здійснили виїзд в Зноб-Новгородську громаду (Сумська область), Новгород-Сіверську та Новобасанську ОТГ (Чернігівська область) з метою обговорення наслідків впливів воєнних дій на природні екосистеми, визначення ключових екологічних проблем та надання пропозицій до програм комплексного відновлення.

Зноб-Новгородська та Новгород-Сіверська громада розташовані на кордоні з росією звідки відбуваються постійні обстріли прикордонних населених пунктів, майже кожного дня. Значні території забруднені вибухонебезпечними предметами, заборонений доступ до лісів, що унеможлиблює гасіння пожеж, обмежений доступ до природних ресурсів, наявна значна кількість відходів руйнації, відсутні спеціальні полігони для їх складування, також на територіях громад наявні чисельні вирви від снарядів, головним чином в межах населених пунктів, на подвір'ях, на територіях фермерських господарств.

Новобасанська громада була частково окупована навесні 2022 року й зазнала руйнувань внаслідок перебування на її території ворожих угруповань, громада досі проводить заходи з розмінування території, навіть через рік місцеві мешканці знаходять розтяжки, протипіхотні та протитанкові міни, нажалі є загиблі та постраждалі.

Піднімалися питання й щодо екологічних проблем які існували до великомасштабної війни, зокрема, кліматичних змін, зменшення рівня ґрунтових вод, пересихання водотоків, використання небезпечних пестицидів та хімічних добрив, випадки захворювань місцевого населення через використання пестицидів, а також мору бджіл, наявність перевищення нітратів у воді в колодязях, масштабне розорювання територій, незаконна оранка в прибережних захисних смугах, вирубування самосійних лісів, відсутність облаштованих сміттєзвалищ. Ці проблеми досі існують та потребують вирішення.

За результатами зустрічей в громадах були визначені напрямки, які потребують подальшого глибшого дослідження для ефективного формування екологічних заходів у програмах комплексного відновлення громад. Були також досягнуті домовленості, що окрім безпосередньої роботи над програмами відновлення, буде також здійснюватися співпраця над питаннями, в яких громади потребують експертної допомоги ЕПЛ, зокрема щодо проведення процедури стратегічної екологічної оцінки (СЕО) планових документів.

---

¹¹ <http://epl.org.ua/announces/ekspedytsiya-v-gromady-sumshhyny-ta-chernigivshhyny-programy-kompleksnogo-vidnovlennya-otg/>

Приклади кейсів Державної екологічної інспекції в Чернігівській області

У липні 2023¹² року країною агресором було завдано ракетного удару по селищу Гончарівське Чернігівського району Чернігівської області. Для з'ясування наслідків цього воєнного злочину та фіксації завданих збитків навколишньому природному середовищу, фахівці Державної екологічної інспекції у Чернігівській області виїхали на місце події. В результаті обстеження виявлено частково зруйновані інфраструктурні об'єкти та житлові будівлі, що знаходилися поруч з місцем влучання ракет. Цей обстріл призвів до засмічення земельних ділянок відходами руйнації. За цим фактом складено відповідні документи, в яких зазначено параметри засмічених земельних ділянок, які в майбутньому будуть використані як доказова база злочинів проти довкілля.

Метою такого обстеження є фіксація фактів військової агресії РФ та визначення розміру шкоди завданої навколишньому природному середовищу внаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Такі злочинні акти агресії, як ракетний обстріл мирних населених пунктів, є неприпустимими та жорстокими діями, які потребують належного реагування та суворої відповідальності.

Чернігівщина: екологи обрахували чергові мільйонні збитки навколишньому середовищу від російської агресії¹³ (Дата: 08.08.2022)

Одним з підприємств Чернігівщини, що постраждали від російської агресії, є ТОВ «Пласт-Бокс Україна» - відомий кожному чернігівцю виробник пластикової тари та упаковки з пластмаси. Це сучасне підприємство з 100% іноземними інвестиціями, засноване у 2004 році фірмою Plast-Box SA, яка входить до списку провідних польських виробників пластикових виробів.

На сучасних високотехнологічних заводах, відкритих у 2005 та 2011 роках, ТОВ «Пласт-Бокс Україна» підтримує кращі традиції ведення бізнесу європейського рівня. Зокрема, підприємство розпочало процес відмови від полістирольних матеріалів на користь поліпропіленових при виготовленні упаковки, що значно зменшує можливий негативний вплив на довкілля.

На жаль, 19 березня 2022 року під час обстрілу агресором території Чернігівської області відбулось загоряння майна та споруд на території заводу ТОВ «Пласт-Бокс Україна» по вул. Ушинського, 14 в м. Чернігові.

За розрахунками фахівців Державної екологічної інспекції у Чернігівській області, розмір збитків, завданих довкіллю внаслідок неорганізованого викиду шкідливих речовин в атмосферне повітря, склав 41 мільйон 598 тисяч 243 тисячі гривень.

З метою формування вимог до російської федерації щодо відшкодування збитків, заподіяних екології України, офіційні розрахунки будуть передані до правоохоронних органів.

P.s: російська армія з кожним злочиним наближає нас до екологічної катастрофи, яка може стати загрозою для майбутнього не лише України, але й всього світу.

---

¹² <https://chernigiv.dei.gov.ua/post/918>

¹³ <https://chernigiv.dei.gov.ua/post/803>

Чернігівщина: пораховано мільйонні збитки за знищення легендарної споруди¹⁴

Дата: 2022-06-23. Легендарний стадіон ім. Юрія Гагаріна, що в місті Чернігові, до війни збирав десятитисячні трибуни футбольних вболівальників, любителів спорту та поціновувачів здорового способу життя. Тут проходили міжнародні турніри та спортивні змагання, а артисти співали на біс українські пісні. Сьогодні – це «поле» з уламків глядацьких секторів і вирв від артилерійських снарядів. Від домашньої арени футбольного клубу «Десна» рашисти не залишили майже нічого.

Нагадаємо: вперше стадіон потрапив під обстріли 5 березня. Тоді на арені постраждала лише східна трибуна. 11 березня внаслідок нічного авіабомбардування стадіон зазнав значних пошкоджень: постраждали приміщення та споруди, а руйнування спричинили засмічення земель уламками конструкцій і будівельних відходів на площі 31100 м². По даному факту фахівці Державної екологічної інспекції у Чернігівській області здійснили розрахунок збитків, завданих доквіллю на підставі Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Розмір шкоди внаслідок засмічення земель склав 676 мільйонів 033 тисячі 140 гривень. Тепер офіційні розрахунки будуть передані правоохоронним органам з метою подальших репарацій.

Чернігівщина: розраховано мільярдні збитки, завдані доквіллю ворожими діями окупантів¹⁵. Дата: 18.06.2022. Державна екологічна інспекція у Чернігівській області продовжує фіксувати злочини проти доквілля. Наразі в полі зору лісовий фонд Чернігівщини.

Так, лише наприкінці березня 2022 року внаслідок авіаційних бомбардувань та ракетних обстрілів лісгосподарських ділянок Державного підприємства «Чернігівський військовий лісгосп» було пошкоджено більше 400 га лісу, а пожежі спричинили неорганізований викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Це ганебний злочин проти доквілля, оскільки було винищено не лише зелене багатство нашої планети. Вогонь забрав чимало життів маленьких істот – тварин, птахів, комах, залишивши по собі згарище і попіл. А ще вирви від снарядів на землі та отруєні чорноземи.

По даному факту спеціалістами Державної екологічної інспекції у Чернігівській області було проведено розрахунок збитків, завданих доквіллю на підставі Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди.

Розмір шкоди, завданої злочинними діями окупантів, склав 3 мільярди 408 мільйонів 526 тисяч грн.

Тепер офіційні розрахунки будуть надані правоохоронним органам для формування матеріалів справ, представництва інтересів в судах і примусового відшкодування шкоди, спричиненої збройною агресією росіян.

---

¹⁴ <https://chernigiv.dei.gov.ua/post/798>

¹⁵ <https://chernigiv.dei.gov.ua/post/796>

Приклади кейсів Державної екологічної інспекції в Сумській області

Збитки від пожежі через обстріли Путивльщини¹⁶ склали понад 4 млн. грн. 27 Вересня, 2023 Державна екологічна інспекція у Сумській області Фахівцями Державної екологічної інспекції у Сумській області опрацьовано інформацію щодо ворожого обстрілу території Путивльської ОТГ Конотопського району 04 вересня 2023 року. Внаслідок влучання снаряду на території поблизу с. Веселе Конотопського району Путивльської ОТГ відбулося загоряння сухої рослинності на площі 2 га, що призвело до неорганізованого викиду забруднюючих речовин до атмосферного повітря. Згідно із проведеними розрахунками, державі завдано шкоди на суму 4 млн. 429 тис. 534 грн. Загалом, станом на 27.09.2023 р. Державною екологічною інспекцією у Сумській області опрацьовано 84 матеріали за фактами виникнення пожеж внаслідок влучань ворожих боєприпасів. За оцінкою фахівців Інспекції, загальна сума збитків за забруднення атмосферного повітря наразі перевищує 219 мільйонів гривень, а загальна сума збитків, заподіяних довкіллю Сумщини військовою агресією з 24.02.2022, на сьогодні складає понад 2 млрд. 600 млн. і, на жаль, не є остаточною.

Шкода від засмічення земель внаслідок руйнівного удару «шахедами»¹⁷ по оздоровчому табору в Сумах сягнула більше 262 млн. грн. 5 Вересня, 2023 Державна екологічна інспекція у Сумській області Вночі 20.07.2023 ворожий удар двох БпЛА типу «Shahed» терористичних військ рф завдав значних руйнувань будівель Державного позашкільного закладу санаторного типу у м. Суми. Це призвело до їх займання і, як наслідок, – до забруднення атмосферного повітря з подальшим нарахуванням збитків на суму майже 246 тисяч гривень, про що Інспекція інформувала раніше. Після обстеження фахівцями Інспекції місця події також було зафіксовано засмічення відходами руйнації земельної ділянки площею 4461 м2. Розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок збройної агресії, склав більше 262 млн. грн. Документи щодо проведеного розрахунку збитків будуть скеровані Інспекцією до правоохоронних органів для долучення їх до матеріалів досудового розслідування за фактом порушення законів і звичаїв війни. А у подальшому мають стати підставою для стягнення з країни-агресора усїєї шкоди, завданої довкіллю України.

Щонайменше 6,7 млн. грн. екологічних збитків завдано внаслідок авіаударів по військовій частині на Сумщині¹⁸ 27 Червня, 2023 Державна екологічна інспекція у Сумській області Упродовж перших двох тижнів повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України, окупанти завдавали авіаударів по одній із військових частин, розташованих на Сумщині, що призвело до людських жертв та значних руйнацій. Нещодавно Державна екологічна інспекція у Сумській області від Міністерства оборони України отримала дозвіл на обстеження військового об'єкту та оцінки екологічної шкоди, заподіяної внаслідок її бомбардування. У ході обстеження зазначеної території екоінспектори встановили, що руйнація будівель призвела до потрапляння будівельних та інших відходів на земельні ділянки загальною площею 2,5 гектари. У грошовому виразі сума збитків, заподіяних земельним ресурсам, склала близько 4 мільйонів гривень. Крім того, за офіційними даними, внаслідок влучання

¹⁶ <https://deisumy.gov.ua/?p=5158>

¹⁷ <https://deisumy.gov.ua/?p=5104>

¹⁸ <https://deisumy.gov.ua/?p=4948>

авіабомб, у приміщеннях військової частини періодично займалися пожежі, що призводило до забруднення атмосферного повітря. За підрахунками фахівців Інспекції, в результаті неорганізованих викидів забруднюючих речовин заподіяно шкоду майже на 2,7 мільйони гривень. Усі акти обстежень територій та детальні розрахунки збитків Державна екологічна інспекція у Сумській області передала до Управління екологічної безпеки та протимінної діяльності Міноборони.

12,6 млн. грн. екологічних збитків завдано засміченням р. Боромля¹⁹ 24 Жовтня, 2022 Державна екологічна інспекція у Сумській області Державна екологічна інспекція у Сумській області продовжує оцінювати шкоду, заподіяну військами російської федерації навколишньому природному середовищу. Станом на 24.10.2022 екоінспектори вже зафіксували 33 факти негативного впливу на довкілля. Зокрема, на підставі інформації, отриманої з офіційних джерел, виявлено, що під час активної фази бойових дій на початку березня було зруйновано міст біля с. Олексине Тростянецької міської територіальної громади. Внаслідок цього 57,5 тонн будівельних конструкцій обвалилося прямо в р. Боромля. Це призвело до засмічення русла, суттєвого погіршення якості водотоку та середовища існування біоресурсів загалом. За результатами розрахунку екоінспекторами встановлено, що сума збитків, заподіяних засміченням водних ресурсів, складає майже 12,6 мільйонів гривень.

На «Сонячній Полянні» росіяни знищили більше 200 дерев²⁰ 26 Серпня, 2022 Державна екологічна інспекція у Сумській області У ніч на 08.03.2022 війська російської федерації завдали авіаударів по Битицькому старостинському округу Сумської ТГ. Одна з авіабомб влучила в базу відпочинку «Сонячна Поляна», яка розташована посеред лісового масиву ДП «Сумський лісгосп». Внаслідок ворожого бомбардування було поранено кілька людей, зруйновано та пошкоджено об'єкти інфраструктури, а також знищено частину лісу. За даним фактом Окружна прокуратура м. Суми відкрила кримінальне провадження та залучила фахівців Державної екологічної інспекції у Сумській області до оцінки екологічної шкоди. У ході ретельного обстеження території «Сонячної Поляни» екоінспектори виявили, що росіяни одним авіаударом знищили 212 дерев. За результатами розрахунків встановлено, що загальна сума збитків, завданих пошкодженням насаджень до ступеня припинення росту, складає майже 1,73 млн. грн. 25.08.2022 Інспекція направила зазначений розрахунок процесуальному керівнику у кримінальному провадженні.

Обґрунтовані пропозиції щодо відновлення навколишнього природного середовища, збереження та розвитку природоохоронних територій.

Забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування. Оскільки частина територій розташована на кордоні з рф розмінування не здійснюється. Через постійні обстріли збільшується кількість пошкоджень та вибухонебезпечних предметів які не розірвалися, дистанційно замінованих територій. Вирішення цього питання потребує роботи зі Збройними силами України та ДСНС. Залежно від ситуації, розташування та часу, потрібного на розмінування можуть бути сплановані заходи з відновлення цих територій.

¹⁹ <https://deisumy.gov.ua/?p=4540>

²⁰ <https://deisumy.gov.ua/?p=4473>

Ідентифікація пошкоджень. Територія басейну Десни та верхнього Дніпра потребує детального обстеження та ідентифікації всіх пошкоджень. Всі небезпечні місця потрібно позначити на карті, виміряти їхню площу, внести точні координати, скласти протоколи, сфотографувати відповідно до рекомендацій щодо фотофіксації²¹, відібрати зразки ґрунтів та води, якщо є можливість провести лабораторні дослідження. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками ДСНС та військовими.

Протокол виїзду для фотофіксації, де вказано: дата; місце; модель і відомі технічні характеристики фотоапарата; мета виїзду; особи, які були присутні; бажано вписати серії та номери зроблених фотокарток (наприклад, IMG_1234); підписи присутніх. На фотокартках бажано аби зазначались дата та час фотографування. Із загальної маси фотографій має бути можливість встановлення точного місця фотографування (бажано сфотографувати знак про в'їзд в населений пункт теж з датою та часом).

Кожне місце ураження має бути сфотографовано: в режимі панорамної зйомки як мінімум з двох сторін; фото місця ураження із захопленням локації розміщення щонайменше з двох сторін; детальні фото власне місця ураження без захоплення оточуючих елементів, одне з яких зроблене зверху; фото окремих елементів місця ураження (чим більше, тим краще).

Для відображення реальних масштабів ураження при фотографуванні (окрім панорамних та знімків зі захопленням локації розміщення) має бути використано метри, лінійки та інші вимірювальні засоби. Видрукувані фотографії нумеруються і включаються як додатки до протоколу.

Необхідно обстежити забруднені території щодо наближеності їх до водних об'єктів з метою попередження міграції токсичних елементів. В разі наявності такого забруднення потрібно терміново вжити заходів з перенесення забруднених ґрунтів та решток військового спорядження на більш безпечні території. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками ДСНС та військовими.

Вважати всі вирви від обстрілів, місця падіння нерозірваних ракет з розливом ракетного пального, місця розливу пального від військової техніки та місця згорілої техніки небезпечними для життя та здоров'я громадян й навколишнього природного середовища.

Такі забруднені території потребують спеціальних заходів з виймання забрудненого шару ґрунту та переміщення його на спеціальний полігон або спалення в спеціальній установці в разі забруднення розлитим ракетним паливом. В жодному разі не можна складувати ґрунти або пошкоджену техніку на звичайних сміттєзвалищах, це призведе до збільшення рівня забруднення та наявності додаткових токсичних речовин.

Також мають бути зібрані всі уламки від снарядів й передані на спеціальне місце утилізації. Місце забруднення також має бути перевірено на наявність радіоактивних елементів за допомогою дозиметрів. В місцях проведення бойових дій та знищення техніки мають бути зібрані всі рештки техніки до найдрібніших елементів, а також кулі, гільзи та шрапнель, оскільки вони можуть містити токсичні для довкілля важкі метали та

---

²¹ <http://epl.org.ua/eco-analytics/vymogy-do-fotofiksatsiyi/>

інші речовини. Такі роботи мають проводитися спільно зі співробітниками ДСНС та військовими.

Робота на місцях розливу токсичних речовин та на місцях вибухів має здійснюватися в спеціальному захисному одязі та захисних рукавицях, мають також бути захищені органи дихання. Пил з вирв та всі забруднені речовини в жодному разі не мають потрапляти на відкриті ділянки шкіри та слизові оболонки.

Після виймання ґрунтів, потрібно провести додаткові дослідження щодо безпечності очищеної території, провести повторні аналізи в місцях пошкодження на наявність залишків токсичних речовин, а також передати на аналіз воду з колодязів та місцевих водних об'єктів.

Якщо такі дії не є можливими необхідно забезпечити інформування громадян про небезпеку таких територій, неприйнятність вирощування на них сільськогосподарської продукції, потребу зібрати всі уламки в спеціальних захисних рукавицях та помістити їх в спеціальні бокси в закриті приміщення, в яке не буде потрапляти волога, не випасати на даному місці домашню худобу, а також не дозволяти гратися дітям. Вирви не можна засипати побутовим та будівельним сміттям, це призведе до додаткового забруднення територій.

За результатами лабораторних досліджень вирви від вибухів та територія навколо вирв, залежно від радіусу розльоту уламків забруднені важкими металами (нікелем, цинком, свинцем, кадмієм, міддю та ін.) в залежності від типу вибухового предмету. Ці речовини можуть мігрувати в довкіллі та накопичуватися в організмі рослин і тварин. Потрапляння таких речовин до організму людини може призвести до пошкодження функціонування внутрішніх органів людини, зокрема печінки та нирок, пошкодження її нервової системи, загального отруєння організму. Проводиться аналіз та дослідження на наявність токсичних вибухових речовин тротилу та октагону. Місця падіння нерозірваних ракет забруднені ракетним паливом, яке є надзвичайно токсичною речовиною, небезпечною для життя та здоров'я громадян та довкілля. Також проводиться аналіз впливу порошу на організм людини.

Управління відходами від руйнувань є складним питанням яке має враховувати багато складових. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерство розвитку громад та територій України підготували відповідний підзаконний акт²² Порядок поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків. Однак він потребує уточнень, детальна інформація наявна на сайті²³ МБО «Екологія-Право-Людина».

На території басейну Десни та верхнього Дніпра відсутні спеціальні полігони для зберігання відходів руйнації, а також спаленої техніки, уламків снарядів. Що створює додаткову небезпеку для природних комплексів та життя та здоров'я громадян. Оскільки без наявності спеціального захисту токсичні речовини будуть потрапляти в ґрунті та поверхневі води, розвіюватися в повітрі. Важливим є створення спеціальних полігонів, розробка шляхів утилізації відходів руйнації, а також дотримання правил безпеки при їх зборі та перевезенні, оскільки під час горіння та руйнування складів, будівель, заводів лишається велика кількість попелу, пилу, решток утеплювальних матеріалів, незгорілих

---

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>

²³ <http://epl.org.ua/environment/upravlinnya-vidhodamy-vid-rujnuvan-proyekt-poryadku-nareshiti-rozrobleno/>

речовин, які можуть бути канцерогенними та спричиняти отруюючу дію на організм людини при вдиханні, потраплянні на шкіру та слизові оболонки.

План управління річковим басейном

План управління басейном річки Десни та верхнього Дніпра розробляється Держводагентством разом з Держгеонадрами, центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими заінтересованими сторонами з урахуванням рішень басейнової ради²⁴. До завершення 2023 року має бути затверджений план заходів. Нами було взято участь в засіданні Басейнової ради на якому обговорювалася доцільність включення в План інформації щодо впливу воєнних дій на природні комплекси та заходів щодо відновлення територій що постраждали внаслідок воєнних дій.

Збереження та розвиток природоохоронних територій

Відповідно до змін до чинного законодавства щодо захисту Державного кордону України²⁵ було розширено прикордонну смугу вздовж кордону з рф та Білоруссю: «Землі територій та об'єктів природно-заповідного фонду вздовж лінії державного кордону України у розмірах, передбачених цим Кодексом, у встановленому законом порядку виводяться із складу природно-заповідного фонду та передаються військовим частинам Державної прикордонної служби України для здійснення будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій».

На території басейну Десни та верхнього Дніпра розташовані численні території природно-заповідного фонду України, території Смарагдової мережі України, водно-болотне угіддя міжнародного значення, Деснянський біосферний резерват, створений відповідно до програми ЮНЕСКО «Людина і Біосфера».

Охорона територій Смарагдової мережі відбувається відповідно до резолюцій Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі²⁶. Її формування, а також охорона рідкісних видів флори і фауни та середовищ їх існування, забезпечення проведення належної оцінки впливу планованої діяльності на такі території потребує апроксимації Оселищної та Пташиної Директив та прийняття Проекту Закону України «Про території Смарагдової мережі». Законопроект 4461 зареєстровано у Верховній Раді, розглянуто в першому читанні та відправлено на повторне перше читання. Його метою є встановлення правових та організаційних засад визначення територій Смарагдової мережі та управління ними для збереження природних оселищ та видів флори і фауни, що підлягають особливій охороні, правових та організаційних засад оцінки впливу на території Смарагдової мережі в процесі

---

²⁴ <https://davr.gov.ua/plan-upravlinnya-richkovim-basejnom-dnipra1>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-IX#Text>

²⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text , Резолюції конвенції доступні на веб-сайті Ради Європи <https://www.coe.int/en/web/bern-convention/documents1>

прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на природні комплекси.

Території Смарагдової мережі не є територіями з абсолютно заповідним режимом, це території з відповідним природоохоронним менеджментом, головним завданням якого є збереження рідкісних видів флори і фауни та оселищ. Якщо діяльність, яка провадиться на такій території не шкодить зазначеним видам та оселищам, вона є допустимою. Для цього потрібно пройти або процедуру оцінки впливу на довкілля, або окремо оцінку впливу на території Смарагдової мережі. ОВД може включати в себе оцінку впливу на території Смарагдової мережі.

З 2008 року з ініціативи природоохоронної громадськості триває створення національного природного парку «Подесення» та Природно-історичної охоронної зони в долині Десни. Важливою є підтримка таких ініціатив. Також важливим є розширення території національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» до м. Новгород-Сіверський та охоплення ним заплавлених територій не лише в Сумській але й в Чернігівській областях.

Охорона видів. Відповідно до статті 11 Закону України «Про Червону книгу України», охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, здійснення оцінки впливу на довкілля.

Відповідно до ст. 20 відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні у погіршенні, знищенні середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України; незаконному, в тому числі з порушенням вимог виданих дозволів, використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні; вчиненні інших дій, що завдали шкоди тваринам і рослинам, види яких занесені до Червоної книги України.

Екомережа. Для Чернігівської області²⁷ та окремо для Новгород-Сіверського Полісся²⁸ розроблені схеми екомережі. Відповідно до статті 11 Закону України «Про екологічну мережу України» місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у сфері формування, збереження та використання екомережі в межах своїх повноважень забезпечують розроблення та виконання регіональних і місцевих схем та програм розвитку екомережі, проведення необхідних для цього наукових досліджень.

Охорона прибережено-захисних смуг. Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. Відповідно до статей 88 та 89 Водного кодексу України у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється:

- 1) розорювання земель (крім підготовки ґрунту для залуження і залісення), а також садівництво та городництво;
- 2) зберігання та застосування пестицидів і добрив;

²⁷ <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=22805&tp=1&pg>

²⁸

https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=w0qZeXMAAAAJ&citation_for_view=w0qZeXMAAAAJ:IWHjjKOFINEC

- 3) влаштування літніх таборів для худоби;
- 4) будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних, а також інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів;
- 5) миття та обслуговування транспортних засобів і техніки;
- 6) влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо;
- 7) випалювання сухої рослинності або її залишків з порушенням порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Відновлення боліт

Відновлення болотних ландшафтних комплексів сприятиме підвищенню рівня води в болотах та водотоках, рівнів ґрунтових вод на прилеглих територіях; перешкодженню заростання боліт; покращенню мікроклімату територію, а також буде внеском в загальні процеси адаптації до змін клімату шляхом консервації вуглецю; збереженню цінних екосистем та оселищ для рідкісних видів рослин і тварин; покращенню стану лісових екосистем, адже через низький рівень ґрунтових вод все частіше спостерігаються негативні впливи на стан деревостанів та, як наслідок їх послаблення й пошкодження хворобами та шкідниками; особливо актуальним в лісових господарствах буде існування додаткових природних протипожежних водойм; збільшення запасів ґрунтових вод сприятиме веденню особистих селянських господарств. Всі перелічені наслідки матимуть позитивний соціально-економічний ефект.

З цією метою необхідно залучити до процесу всі зацікавлені сторони, провести попередні дослідження, залучити фахівців природничих спрямувань, підібрати методики відновлення боліт та здійснити відповідні заходи, які також передбачатимуть післяпроектний моніторинг. В подальшому, за результатами відновлення потрібно розробити та ухвалити комплексну програму з відновлення боліт басейну Десни та верхнього Дніпра та збільшення водності в регіоні.

Рекомендації відповідно до Європейського зеленого курсу.

Європейський зелений курс (ЄЗК)²⁹ є ключовою наскрізною секторальною політикою з охорони довкілля в Європі, метою якої є досягнення статусу нейтрального до змін клімату континенту до 2050 року та відповідність поставленій меті всіх галузей економіки³⁰. Україна взяла на себе ряд зобов'язань у сфері боротьби зі зміною клімату та охорони довкілля відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також щодо вжиття заходів із приведення у відповідність національного законодавства до цілей ЄЗК.

---

²⁹ Європейський зелений курс. Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

³⁰ Delivering the European Green Deal. Available from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en

20 травня 2020 року в структурі ЄЗК прийнято спеціальну Стратегію збереження біорізноманіття³¹(Biodiversity Strategy to bring nature back into our lives)³², в якій прописано 17 ключових показників, яких мають досягти європейські країни, з яких наведені нижче можуть бути поставлені як цілі, або взяті за основу для досягнення під час здійснення природоохоронних заходів в басейні Десни та верхнього Дніпра.

1. Юридично захистити щонайменше 30% сухопутної території та інтегрувати екологічні коридори, як частину справжньої Транс-європейської екомережі.
2. Суворо охороняти щонайменше третину природоохоронних територій, включно з усіма первинними лісами та пралісами.
3. Здійснювати ефективний менеджмент всіма територіями, що знаходяться під охороною, визначаючи чіткі цілі та заходи щодо збереження, а також відслідковувати їх належним чином.
4. До 2030 року мають бути відновлені значні території деградованих екосистем та екосистем, які депонують вуглець. Природні оселища та види не демонструватимуть погіршення тенденцій та статусу збереження. Принаймні 30 % видів матимуть сприятливий статус збереження або, принаймні, будуть демонструвати позитивну тенденцію.
5. Зниження чисельності природних запилювачів припиниться.
6. Використання хімічних пестицидів та ризику від них знизяться на 50 %, а використання більш небезпечних пестицидів — на 50 %
7. Щонайменше 10 % сільськогосподарських територій будуть вкриті ландшафтами з високими біорізноманіттям.
8. Щонайменше 25 % сільськогосподарських угідь будуть використовуватися для органічного землеробства, і застосування агроекологічних практик значно збільшилося.
9. Буде висаджено три мільярди нових дерев у повній відповідності до екологічних принципів.
10. Значний прогрес буде досягнуто у відновленні територій із забрудненими ґрунтами.
11. Відновлено щонайменше 25 000 км вільноплинних річок.
12. На 50 % зменшиться кількість охоронюваних видів, які потерпають від інвазійних чужорідних видів.
13. Втрати поживних речовин з добрив зменшаться на 50 %, що призведе до скорочення використання добрив щонайменше на 20 %.
14. Міста з населенням в не менше ніж 20 000 жителів матимуть Плани міського озеленення.
15. Жодні хімічні пестициди не використовуватимуться у чутливих районах, таких як міські зелені зони.

Висновок

Природні комплекси басейну Десни та верхнього Дніпра зазнають впливів на всі компоненти: ґрунти, рослинний покрив, тваринний світ, ґрунтові та поверхневі води,

---

³¹ Reinforcing Europe's resilience: halting biodiversity loss and building a healthy and sustainable food system. Available from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_884

³² EU Biodiversity Strategy for 2030. Available from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380>

повітря, клімат. Важливим є ідентифікація всіх пошкоджень, хімічного та фізичного забруднення, знищення, вивчення змін в природних екосистемах, шляхи міграції небезпечних речовин, розроблення заходів з попередження вторинного забруднення, вирішення складної ситуації з відходами руйнації, токсичними речовинами які потрапили в природне середовище. Басейн річки є комплексною, цілісною, взаємопов'язаною системою, вплив на окремі елементи якої призводить до змін в інших її частинах. Відновлення природних комплексів має бути науково обґрунтованим та обов'язково включати оцінку попередніх природних, не антропогенізованих станів, що дозволить відновити екосистеми й створити сприятливі умови для збереження природи та збалансованого розвитку регіону.

Фото на 1-й сторінці: р. Десна у Чернігівській області